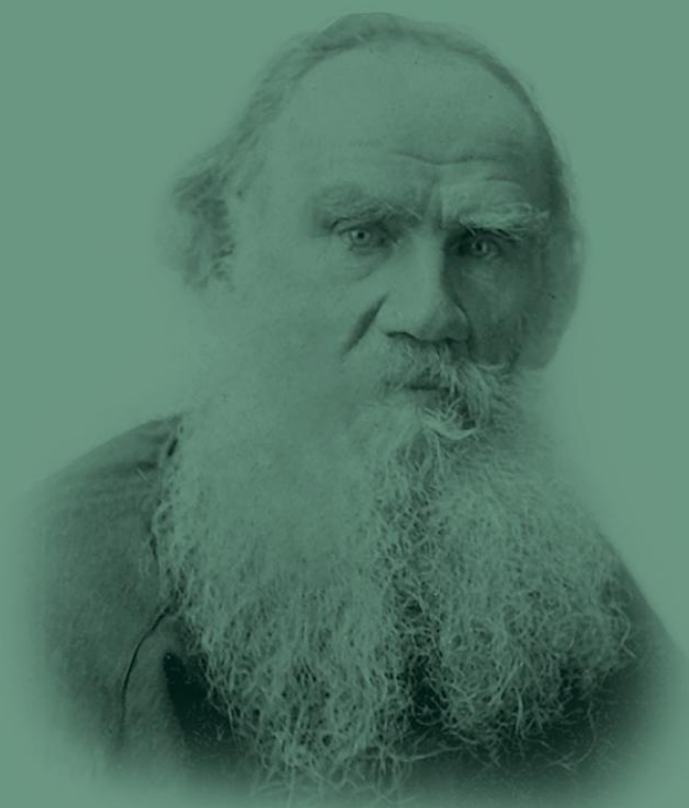

Romen Rolan

TOLSTOI

*D*EVOLUTA

Romen Rolan

**Lav Nikolajevič
TOLSTOJ**

Preveo
Božidar Kovačević

Beograd, 2015.

Naslov originala:
Romen Rolland
La Vie de Tolstoï

„Strašno ga je bolelo što ga ne progone. Bio je žedan mučeništva, ali vlada je bila dovoljno mudra da mu ovu žed ne utoljava.”

Velika duša Rusije, čiji je plamen zasvetleo na zemlji pre sto godina, bio je za sve nas iz moga pokolenja najnepomućenija svetlost koja je obasjavala našu mladost. U sumraku tmastih senki XIX veka na izmaku, ona nam je bila zvezda utešiteljka, koja je privlačila i blažila naše mladalačke duše. U ime svih tih, a oni su u Francuskoj brojni, za koje je Tolstoj bio više nego voljeni umetnik, prijatelj, i to najbolji, a za mnoge jedini pravi prijatelj u celoj evropskoj umetnosti — hteo sam da odužim toj pošte dostojnoj uspomeni svoj dug zahvalnosti i ljubavi.

Dani u kojima sam ga upoznao nikada neće iščileti iz mog sećanja. Bilo je to 1886. godine. Posle nekoliko godina tihog kljanja, čudesni cvetovi ruske umetnosti rascvetali su se na tlu Francuske. Prevodi Tolstoja i Dostojevskog pojavljivali su se, sa grozničavom žurbom, istovremeno kod svih izdavača. Od 1885. do 1887, objavljeni su u Parizu *Rat i mir*, *Ana Karenjina*, *Detinjstvo*, *Dečaštvo*, *Polikuška*, *Smrt Ivana Ilića*, *Kavkaske* i *Narodne pripovetke*. Tokom nekoliko meseci, tokom nekoliko nedelja, pred našim očima otkrivalo se delo čitavog jednog velikog života, u kome se odražavao jedan narod, jedan novi svet.

Tek što sam stupio na Ekol normal. Moji drugovi i ja međusobno smo se veoma razlikovali. U našem malom kružoku, u kome su se okupljali realistički i ironični duhovi kao što je filozof Žorž Dima, pesnici razbuknuli oduševljenjem za italijansku renesansu kao Sijares, privrženici klasične tradicije, stendalovci i vagnerijanci, ateiste i mističari, nastajale bi česte diskusije i bilo je mnogo razmišljanja. Ali, za nekoliko meseci ljubav prema Tolstoju sjedinila nas je skoro sve. Svaki od nas voleo ga je iz drugih razloga, jer svaki je ovde nalazio samoga sebe, i za svakoga to je bilo životno otkriće, vrata koja su se otvarala ka neizmernom svetu. Među nama u našim

porodicama, našim pokrajinama, gromki glas sa krajnjih granica Evrope budio je iste simpatije, neočekivane poneki put. Jednom, čuo sam građane moga Nivernea, koji se uopšte nisu interesovali za umetnost i nisu skoro ništa čitali, kako o *Smrti Ivana Ilića* govore sa uzdržanim uzbuđenjem.

Čitao sam kako eminentni kritičari tvrde da Tolstoj za svoje najbolje misli duguje našim piscima romantizma: Žorž Sandovoj, Viktoru Igou. Ne ulazeći u prepirku o neverovatnoći da se uopšte govori o uticaju Žorž Sandove na Tolstoja, koji nju nije trpeo, a ne osporavajući mnogo stvarniji uticaj Ž. Ž. Rusoa i Stendala, ipak, znači sumnjati u Tolstojevu veličinu ako se moć kojom nas opčinjava pripisuje samo njegovim idejama. Krug ideja u kojem se kreće umetnost veoma je sužen. Tolstojeva snaga nije u njima, nego u izrazu koji im on daje, u ličnom akcentu, u odrazu umetnikovog lika, u atmosferi njegovog života.

Bile Tolstojeve ideje pozajmljene ili ne — videćemo to kasnije — nikada glas sličan njegovom nije još odjekivao Evropom. Kako da se drugačije objasni ustreptalo uzbuđenje koje smo osećali slušajući tu muziku duše, koju smo tako odavno iščekivali i koja nam je bila potrebna? U našem osećanju moda nije igrala nikakvu ulogu. Većina među nama, kao ni ja, nije znala za knjigu Ežena Melhiora de Vogijea *Ruski roman* pre nego što je pročitala Tolstoja; i njegovo divljenje činilo nam se bledo u poređenju sa našim. De Vogije pretežno je rasuđivao kao književni znalac. Ali mi, nama se činilo isuviše malo da se divimo delu — mi smo ga živeli, ono je bilo naše. Naše, svojim plamenim životom, svojom mladošću srca. Naše po svom ironičnom razočarenju, nemilosrdnoj pronicljivosti, svojoj prisnosti sa smrću. Naše po snovima o bratskoj ljubavi i miru među ljudima. Naše po svojim strašnim optužbama protiv laži civilizacije. I po svome realizmu i po svom misticizmu. Po svom dahu prirode, po svom naslućivanju nevidljivih sila, svom zanosu beskrajnim.

Te knjige bile su za nas ono što je *Verter* bio za njegovu generaciju — veličanstveno ogledalo naših moći i naših slabosti, naših nada i naših strahovanja. Nismo se ni najmanje trudili da dovede-

mo u sklad sve ove protivrečnosti, a još manje da ukalupljujemo ovu mnogostruku dušu, kojom je odjekivao svemir, u uske vere ili političke kalupe, kao što to čine oni koji su po primeru Pola Buržea, na pojutarje Tolstojeve smrti, svodili homerovskog pesnika *Rata i mira* na najniži nivo svojih partijskih strasti. Kao da naše kratkotrajne koterije mogu biti mera jednom geniju! I šta me se tiče da li Tolstoj pripada ili ne mojoj stranci! Smeta li meni kojoj su stranci pripadali Dante i Šekspir, da bih mogao udisati njihov dah i napađati se njihovom svetlošću?

Ni pomišljali nismo da sebi govorimo, kao ovi današnji kritičari: „Postoje dva Tolstoja, onaj pre krize i onaj posle krize; prvi je onaj pravi, drugi nikako”. Za nas je postojao samo jedan, voleli smo ga celog. Jer, nagonom smo osećali da se u takvim dušama sve usklađuje i da je sve povezano.

Ono što je naš nagon osećao, ne mogući da objasni, ostaje našem razumu da danas dokaže. U mogućnosti smo to sad, kada se ovaj dugi život, dospevši do svoga smiraja, pokazuje svačijim pogledima, bez ikakvih velova i postavši sunce na nebu duha. Naročito nam odmah pada u oči do koje mere je on, od početaka do kraja, ostao isti, uprkos pregrada koje su hteli da ispreče između pojedinih etapa — uprkos samog Tolstoja, koji je kao strastan čovek, bio sklon da poveruje da, kada voli, kada veruje, onda voli, veruje po prvi put, i koji je od toga trenutka datirao početak svoga života. Početak. Ponovni početak. Koliko puta se ista kriza, iste borbe, odigrala u njemu! Ne bi se moglo govoriti o jedinstvu njegove misli — ona nikada nije bila jedinstvena — nego o istrajnosti njenih uvek istih raznorodnih elemenata, koji su ponekad saveznici, ponekad protivnici, češće protivnici. Jedinstvo nikada nije ni u srcu ni u duhu Tolstoja, ono je u borbi njegovih strasti u njemu, ono je u tragediji njegove umetnosti i njegovog života.

Umetnost i život sjedinjeni su. Nikada delo nije bilo tešnje vezano sa životom — ono skoro stalno ima autobiografski karakter, od

dvadeset i pete godine, ono nam omogućava da pratimo Tolstoja, stopu po stopu, u protivrečnim iskustvima njegovog pustolovnog života. *Dnevnik* koji je otpočeo pre svoje dvadesete godine a vodi ga sve do smrti,¹ beleške koje je ustupio Pavlu Birjukovu,² upotpunjuju ovo poznavanje i omogućuju ne samo da se iz dana u dan iščitava Tolstojeva savest nego i da se oživi svet u kojem je njegov genije pustio koren i duše kojima se njegova duša hranila.

Bogato nasleđe. Dve loze (Tolstoj i Volkonski), vrlo stare i otmene, koje su se hvalile da vode poreklo od Rjurika, a u svojim porodičnim letopisima brojalo lične prijatelje Petra Velikog, generale Sedmogodišnjeg rata, heroje iz napoleonskih bitaka, dekabriste, političke zatočenike. Porodičnim uspomnama Tolstoj duguje nekoliko najoriginalnijih tipova *Rata i mira*: starog kneza Volkonskog, svog dedu po majci, zakasnelog predstavnika plemstva iz doba Katarine II, volterijanca i despotskih sklonosti; kneza Nikolaja Gregoreviča Volkonskog, brata od strica svoje majke, ranjenog na Austerlicu i nađenog na bojnopolju u prisutnosti Napoleona, isto kao i kneza Andreja; svog oca, koji je imao izvesne crte Nikolaja Rostova³; svoju majku, kneginjicu Mariju, nežnu rugobu lepih očiju, čija dobrota obasjava *Rat i mir*.

Svoje roditelje nije poznao. Prekrasna pričanja iz *Detinjstva* i *Dečaštva* imaju u sebi, kao što je poznato, malo stvarnosti. Mati mu je umrla kada još nije imao ni dve godine. Nije dakle mogao da se seća njenog milog lika koji mali Nikolaj Irtenjev doziva u sećanje kroz veo suza, lika sa svetlim osmehom, koji je zračio radost oko sebe...

„Ah! kada bih ovaj osmeh mogao da vidim u teškim trenucima, ne bih ni znao šta je to tuga...”⁴

Ali, ona mu je svakako predala u nasleđe svoju savršenu iskrenost, ravnodušnost prema javnom mnjenju i svoj čudesni dar da priča priče koje je sama izmišljala.

Na oca je sačuvao bar neke uspomene. Bio je to čovek ljubazan i podsmešljiv, tužnih očiju, koji je živeo na svom imanju, nezavisan i potpuno lišen svih ambicija. Tolstoj je imao devet godina kada ga je izgubio. Ovom smrću, „Prvi put je shvatio gorku istinu i ona je

ispunila dušu očajanjem”⁵ Prvi susret deteta sa strašnom sablašću, kojoj će posvetiti jedan deo svoga života da bi se borio s njom, a drugi da je proslavi, preobražavajući je... Trag ovog mučenja dolazi do izražaja u nekoliko nezaboravnih crta u poslednjim poglavljima *Detinjstva*, gde su uspomene upotrebljene za pričanja o majčinoj smrti i pogrebu.

Ostalo je petoro dece u staroj kući u Jasnoj Poljani,⁶ gde se Lav ajević rodio 28. avgusta 1828, a koju će napustiti osamdeset i dve godine kasnije, jedino da bi umro. Najmlađa, devojka, Marija, koja se kasnije zakaluderila (kod nje se Tolstoj sklonio na samrti, kada je pobjegao od svoje kuće i porodice). Četiri sina: Sergej, samoživ i šarmantan, „iskren do tolike mere, kakvu više nikad nisam video”; Dimitrije, strastan, povučen u sebe, koji se kasnije kao student odao sa zanosom verskom podvigu, ne obazirući se na javno mišljenje, postio, pomagao siromašne, pružao sklonište nemoćnima, pa se neočekivano sa istim žarom odao razvratnom životu, a zatim, mučen grižom savesti, pošto je otkupio i doveo k sebi devojku koju je upoznao u javnoj kući, umro od tuberkuloze u dvadeset i devetoj godini.⁷ Nikolaj, najstariji, ljubimac svih, koji je od majke nasledio njen dar za priču,⁸ ironičan, bojažljiv i utančanih osećanja, kasnije oficir na Kavkazu, gde se propio; i on pun hrišćanske ljubavi prema bližnjima, živeći po bednim stanovima, delio je sa siromašnima sve što je imao. Turgenjev je govorio o njemu „da on sprovodi u praksu onu skrušenost pred životom, koju se njegov brat Lav zadovoljava da razvija u teoriji”.

Uz siročiće dve žene plemenitog srca: tetka Tatjana,⁹ „koja je imala dve vrline”, kaže Tolstoj, „pitomost i ljubav”. Ceo njen život bio je samo ljubav. Ona se neprestano žrtvovala. „Od nje sam upoznao moralno zadovoljstvo koje daje ljubav...”

Druga, tetka Aleksandra, uvek je služila druge i izbegavala da je drugi služe, snalazila se bez posluge, a omiljeno zanimanje bilo joj je čitanje žitija svetih, razgovor sa hadžijama i sa jurodivima. Više ovakvih jurodivih, muškaraca i žena, živelo je u kući. Jedna od njih, lualica po hodočašćima, koja je stalno molitvala psalme,

bila je kuma Tolstojevoj sestri. Drugi, Griša, jedino je znao da se moli i plače...

„O, veliki hrišćanine Grišo! Tvoja vera bila je toliko čvrsta da si osećao božju blizinu, tvoja ljubav bila je toliko žarka da su reči tekle sa tvojih usana bez nadzora tvoga razuma. A kada si slavio Njegovu veleljepnost i nisi mogao da nađeš reči, bacao si se, ogrezao u suzama, ničice na zemlju!”¹⁰

Ko ne vidi udeo koji su sve ove skromne duše imale u razvoju Tolstoja? Izgleda kao da se u njima začinje i okušava Tolstoj sa kraja života. Njihove molitve, njihova ljubav, posejale su u dečji duh seme vere, kome će starac sagledati sazrevanje žetve.

Sem jurodivog Griše, Tolstoj u svojim pripovetkama iz *Detinjstva* ništa ne govori o tim skromnim saradnicima koji su mu pomogli da izgradi svoju dušu. Ali zauzvrat, kako celom knjigom odbleskuje ova detinja duša, „ovo čisto srce, koje je slično svetlosnom zraku, i koje je kod drugih uvek otkrivalo njihove najbolje osobine”, ta neizmerna nežnost! Kada je srećan, pomišlja na jedinog čoveka za koga zna da je nesrećan. Plače i hteo bi da se žrtvuje za njega. Grli ostarelog konja i moli ga da mu oprostí što ga je mućio. Srećan je što voli, ma i ne bio voljen. Već se zapažaju klice njegove potonje genijalnosti — mašta koja ga nagoni na plakanje, zbog prića koje sâm izmišlja; glava u stalnom radu, koja stalno misli na to šta misle drugi ljudi; njegova prerano sazrela sposobnost zapažanja i osećanja;¹¹ pogled prepun pažnje koji, sred svoje lične žalosti, ispituje likove i iskrenost njihove žalosti. U petoj godini svojoj, osetio je, kaže, prvi put „da život nije rasonoda, nego mućna rabota”.¹²

Srećom, za to je zaboravio. U to vreme zanosile su ga narodne priće, ruske „biljine”, ti mitski i legendarni snovi, biblijske priće — naroćito uzvišena pripovetka o Josifu, na koju je kao starac ukazivao kao na uzor umetnosti, pripovetke iz *Hiljadu i jedne noći*, koje je svake večeri kod njegove babe kazivao slepi pripovedač, sedeći na opšivnici prozora.

Studirao je u Kazanu.¹³ Nikakve studije. O trojici braće govorilo se:¹⁴ „Sergej hoće i može. Dimitrije hoće a ne može. Lav neće i ne može”.

Prolazio je kroz ono što sâm naziva „pustinjom mladosti”. Pešćana pustinja kojom u naletima udara žarki vetar ludosti. O ovom razdoblju, pripovetke iz *Dečaštva* a naročito *Mladosti*, bogate su intimnim ispovedanjima. Usamljen je. Mozak mu je u neprekidnoj groznici. Tokom cele godine sam iznalazi i sve filozofske sisteme i uživljuje se u njih.¹⁵ Stoičar, podvrgava se telesnom mučenju. Epikurejac, odaje se razvratu. Zatim, počinje da veruje u metempsihozu (seobu duše). Završava time što pada u pomahnitali nihilizam: čini mu se da bi se, ako se naglo osvrne, mogao naći licem u lice sa ništavilom. Analizira sebe...

„Nisam više mislio na neku stvar, mislio sam da mislim o nekoj stvari.”¹⁶

Ta neprestana analiza, ta mašina za razmišljanje koja se vrtela na prazno, ostaće mu kao neka opasna navika koja je, kaže, „često mu smeta u životu”, ali iz koje je njegova umetnost crpela neverovatnu duševnu moć.¹⁷

Pri ovoj igri pogubio je sva svoja ubeđenja — bar mu se tako činilo. U šesnaestoj godini prestao je da se moli i odlazi u crkvu.¹⁸ Ali vera nije bila mrtva, ona je samo tinjala u potaji.

„Ipak, verovao sam u nešto. U šta? Ne bih mogao reći. Još sam verovao u Boga, ili tačnije, nisam ga poricao. Ali, kojeg boga? To nisam znao. Ni Hrista ni njegovo učenje nisam poricao, ali u čemu se sastojalo to učenje, nisam to znao reći.”¹⁹

Na mahove obuzimali su ga snovi o dobročinstvu. Hteo je da proda svoja kola i novac podeli siromašnima, da im pokloni deseti deo svoga imanja, da se odrekne posluge... „Jer i to su ljudi kao ja.”²⁰

Prilikom jednog bolovanja²¹ pisao je *Pravila života*. Tu naivno propisuje sebi dužnost da „sve prouči i sve produbi: pravne nauke, medicinu, jezike, poljoprivredu, istoriju, geografiju, matematiku, da postigne najviši stepen savršenstva u muzici i slikarstvu”.

Bio je „ubeđen da je sudbina čovekova u njegovom neprestanom usavršavanju”.

Ali, neosetno, pod udarom mladalačkih strasti, neobuzdane čulnosti i beskrajnog samoljublja,²² ta vera u usavršavanje zastranjivala je s puta, gubila nesebične odlike, postajala praktična i materijalna. Kada je hteo da usavrši svoju volju, telo i duh, bilo je to samo da bi pobedio svet i nametnuo ljubav.²³ Hteo je da se dopadne.

To nije bilo lako. Bio je onda majmunski ružan: grubo lice, izduženo i nezgrapno, kratka kosa, urasla u čelo, sitne oči koje su se upirale u svakog neobičnom upornošću, upale u tamne očne duplje, širok nos, mesnate isturene usne i ogromne uši.²⁴ Ne mogavši da izmeni tu ružnoću, koja ga je, dok je bio još dete, dovodila u prave krize očajanja,²⁵ naumio je da ostvari ideal „čoveka na svom mestu”.²⁶ Ovaj ideal navodio ga je, kada je hteo da radi sve kao i svi drugi „ljudi na svom mestu”, do kockanja, glupog zaduživanja i do potpunog razvrata.²⁷

Uvek ga je spasavalo jedno: njegova bezuslovna iskrenost.

— Znete li zbog čega vas volim više od ostalih? — reče Nehljudov svom prijatelju. — Imate čudnu i retku osobinu: iskrenost.

— Da, uvek govorim ono čega se stidim čak i sebi da priznam.²⁸

U svojim najgorim zastranjenjima sebe prosuđuje nemilosrdnom pronicljivošću.

„Živim potpuno kao životinja”, piše u svom dnevniku, „potpuno sam potišten.”

Svom analizatorskom opsednutošću, do u sitnice beleži uzroke svojih grešaka.

„1. Neodlučnost ili nedostatak energije; 2. Obmanjivanje samoga sebe; 3. Prenagljenost; 4. Lažni stid; 5. Neraspoloženje; 6. Zbunjenost; 7. Povodljivost; 8. Prevtljivost; 9. Nepromišljenost.”

Istu tu nezavisnost rasuđivanja još kao student primenjuje pri kritikovanju društvenih konvencionalnosti i naučnih praznoverica. Podsmeva se univerzitetskoj nauci, osporava svaku ozbiljnost istorijskim izučavanjima, i dozvoljava da ga hapse zbog smelosti svojih pogleda. U to vreme otkriva Rusoa, njegove *Ispovesti*, *Emila*. To je kao grom iz vedra neba.

„Obožavao sam ga. Njegovu sliku u medaljonu nosio sam oko vrata kao kakvu ikonicu.”²⁹

Komentarisanja Rusoa su njegovi prvi filozofski pokušaji (1846—47).

Zgađen univerzitetom i „ljudima na svom mestu”, sklanja se na svoju zemlju, u Jasnu Poljanu (1847—1851); uspostavlja vezu sa narodom: hteo bi da mu bude od pomoći, da mu postane do-brotvor i učitelj. Iskustva iz tog vremena ispričao je u jednom od prvih svojih dela *Jutro jednoga spahije* (1852), značajnoj pripoveci, kojoj je junak knez Nehljudov, ime iza kojeg se Tolstoj sa naročitim zadovoljstvom prikriva.³⁰

Nehljudov ima dvadeset godina. Napustio je univerzitet da bi se posvetio svojim seljacima. Evo, već godinu dana kako se trudi da im čini dobro, i prilikom jedne posete selu vidimo kako ga do-čekuje podrugljiva ravnodušnost, ukorenjeno nepoverenje, javaš-luk, nebrižljivost, porok, nezahvalnost. Svi su mu napori uzaludni. Vraća se obeshrabren i misli na svoje snove od pre godinu dana, na svoje plemenito oduševljenje, na „svoja uverenja da su ljubav i dobrota bili sreća i istina, jedina sreća i jedina moguća istina na svetu”. Oseća da je pobeđen. Stid ga je i umoran je.

„Sedeći za klavirom, njegova ruka nesvesno je doticala dirke. Zazvučao je akord, zatim drugi, treći... Počeo je da svira. Akordi nisu baš bili potpuno pravilni, često su bili prosti do banalnosti i nisu pokazivali nikakav muzički talenat, ali on je u njima nalazio neodređeno i tužno zadovoljstvo. Pri svakoj promeni harmonije, uz pojačano kucanje srca očekivao je šta će ispasti, a što je pri to-me nedostajalo to je u mašti dopunjavao. Čuo je hor, orkestar... i najveće zadovoljstvo pričinjavao mu je ovaj rad mašte pod prinu-dom, koja mu je bez veze, ali zapanjujućom jasnoćom, dočaravala najrazličitije slike i scene prošlosti i budućnosti...”

Ponovo vidi iste mužike, poročne, nepoverljive, lažljive, lene, jogunaste, sa kojima je maločas razgovarao, ali sada vidi ono što je na njima dobro, a ne vidi ih sa njihovim porocima. Proniče u njihova srca intuicijom ljubavi, čita u njima njihovu strpljivost,

njihovo mirenje sa sudbinom koja ih mlavi, njihovo opraštanje uvreda, njihovu porodičnu ljubav i razloge njihovoj ukorenjenoj i pobožnoj privrženosti prošlosti. Vidi njihove dane ispunjene korisnim radom, zamornim i zdravim...

„Kako je to lepo, prošapta... ‘Što nisam i ja jedan od njih?’”³¹

Ceo Tolstoj nalazi se već u junaku ove prve pripovetke:³² njegova jasna vizija i njegove stalne samoobmane. On posmatra ljude s besprekornim realizmom, ali čim zažmuri, obuzimaju ga njegovi snovi i njegova ljubav prema ljudima.

Ali Tolstoj, 1850. godine, manje je strpljiv od Nehljudova. Jasna Poljana ga je razočarala, umorili su ga i narod i plemići, teška mu je uloga koju igra i nije mu više stalo do nje. Uostalom, progone ga i poverioci. Godine 1851. beži na Kavkaz, u vojsku, u kojoj njegov brat Nikolaj služi kao oficir.

Tek što je stigao u tiha brda, dolazi sebi, ponovo nalazi Boga:

„Noćas,³³ jedva sam spavao... Molio sam se Bogu. Nemoguće mi je da opišem milinu koju sam pritom osećao. Izgovarao sam uobičajene molitve, a posle toga još dugo sam se molio. Želeo sam nešto ogromno i divno... Šta? Ne bih mogao reći. Hteo sam da se stopim sa Beskrajnim bićem, molio sam ga da mi oprostí grehe... Ali ne, nisam ga molio, osećao sam da mi je oprostio, pošto mi je darovao taj trenutak blaženstva. Molio sam, i istovremeno sam osećao da nemam šta da molim, da ne mogu, da ne umem da molim. Zahvalio sam mu, ali ne rećima, ne mislima... Jedva da je prošlo sat vremena, a već sam slušao glas poroka. Zaspao sam sanjareći o slavi i ženama — to je bilo jače od mene. Ne mari! Zahvaljujem Bogu na ovom trenutku sreće, na tome što mi je pokazao svu moju sićušnost i moju veličinu. Hoću da se molim, a ne umem; hoću da razumem, a ne usuđujem se. Pokoravam se Tvojoj volji.”³⁴

Meso nije bilo savladano (ono nikada nije bilo savladano). Borba se nastavila u tišini srca, između strasti i Boga. U svom *Dnevniku* beleži tri demona koji ga razdiru:

- „1. Kockarska strast. Borba protiv nje moguća.
2. Čulnost. Borba s njom vrlo teška.
3. Sujeta. Najružasnija od svih”.

U trenutku kada sanja o tome da živi za druge i da se žrtvuje, opsjedaju ga sladostrasne ili tašte misli: slika kakve kozačke žene, ili „očajanje koje ga obuzima ako mu se levi brk digne više nego desni”³⁵ „Šta mari!” Bog je bio tu i nije ga više ostavljao. Čak i ova žestina borbe bila je plodonosna, sve su životne snage bile raspaljene njome.

„Verujem da mi je ta toliko lakomislena ideja da otputujem na Kavkaz bila poslata od gore. Vodila me je božja ruka. Zahvaljujem joj stalno na tome. Osećam da sam ovde postao mnogo bolji, čvrsto sam ubeđen da, ma šta mi se ovde dogodilo, biće to samo za moje dobro, jer je sâm Bog tako hteo...”³⁶

To je himna zahvalnosti zemlje s proleća. Ona se zaodeva cvećem. Sve je dobro, sve je lepo. Godine 1852, Tolstojev genije daje svoje prve cvetove: *Detinjstvo*, *Jutro jednoga spahije*, *Prepad*, *Dečastvo*, i on je zahvalan životnom duhu, koji ga je oplodio.³⁷

Povest moga detinjstva započeta je bila u jesen 1851. u Tiflisu, a završena 2. jula 1852, u Pjatigorsku, na Kavkazu. Zanimljivo je da se Tolstoj u okviru ove prirode koja ga je opijala, posred novog života, u jeku uzbudljivih ratnih opasnosti, zauzet otkrivanjem jednog novog sveta njemu dotle nepoznatih karaktera i strasti, u ovom prvom delu, vraća uspomenama svog prošlog života. Ali, kada je pisao *Detinjstvo*, bio je bolestan, njegova vojnička delatnost bila je iznenadno prekinuta; i, u dugoj dokolici za vreme svoga ozdravljenja, usamljen i ucveljen, bio je sentimentaln i pred njegovim razneženim očima odvijala se prošlost.³⁸ Posle zamornog naprezanja poslednjih jalovih godina, ugodno mu je bilo da oživi „čudesno, nevino, pesničko i radosno razdoblje” detinjstva i ponovo da ste-kne „detinje srce, dobro, osetljivo i sposobno za ljubav”. Uostalom, mladalačkom žaru, ničim neomeđenim planovima, epskim karakterom svoje pesničke mašte, koja se retko kada bavila samo jednim

odvojenim sižeom, a kojoj veliki romani nisu ništa drugo nego samo beočuzi dugog istorijskog lanca, fragmenti ogromnih celina koje nikada nije mogao do kraja da ostvari,³⁹ u to vreme pričanja *Detinjstva* izgledala su mu samo kao prva poglavlja jedne „Povesti četiri razdoblja”, koja je trebalo da sadrži i njegov život na Kavkazu, i bez sumnje, trebalo da dovede do otkrivanja Boga kroz prirodu.

Kasnije je vrlo strogo sudio o ovim pripovetkama *Detinjstva*, kojima je dugovao deo svoje popularnosti.

„To je sve toliko loše”, govorio je Birjukovu, „pisano je sa toliko malo književnog poštenja!... Ništa se iz njih ne može izvući.”

U tom mišljenju bio je usamljen. Rukopis, poslat bez oznake piščevog imena velikom ruskom časopisu *Savremenik*, odmah je objavljen (6. septembra 1852), i delo je imalo ogroman uspeh, koji je potvrdila i čitalačka publika cele Evrope. Međutim, razumljivo je zbog čega se ono kasnije Tolstoju nije svidelo, uprkos sve pesničke draži, nežnosti stila, utančane osetljivosti.

Nije mu se svidelo iz istih onih razloga zbog kojih se sviđalo drugima. Mora se priznati: sem u iznošenju izvesnih lokalnih tipova, i na malobrojnim stranicama koje ostavljaju utisak zbog osećanja pobožnosti ili po iskrenosti osećanja,⁴⁰ Tolstojeva ličnost jedva se tu oseća. Vlada tu blaga, nežna osećajnost, koja mu je posle toga uvek bila neprijatna i koju je izbacio iz drugih svojih romana. Prepoznamo mešavinu tog humora i tih suza — one su dolazile od Dikensa. Među svojim omiljenim knjigama između četrnaeste i dvadeset i prve godine, u svome *Dnevniku* beleži: „*Dikens*: David Koperfeld. Znatan uticaj”. Na Kavkazu, ponovo pročitava ovo delo.

Dva druga uticaja na koje sâm ukazuje: Sterne i Teffer: „Oni su me onda inspirisali”⁴¹

Ko bi mogao i pomisliti da su *Ženevske novele* bile prvi uzor piscu *Rata i mira*? Ipak, dovoljno je to znati, pa da se i u pripovetkama iz *Detinjstva* ponovo nađe njihova dobroćudnost, srdačna i podsmešljiva, koja je samo prenetu u plemenitiju prirodu.

Tako je Tolstoj, već od prvih dela, ličnost poznata publici. Ubrzo je njegova originalnost dobila potvrdu. *Dečastvo* (1853), manje

vedro i manje zaokruženo negoli *Detinjstvo*, nagoveštava originalniju psihologiju, veoma živo osećanje prirode i uzburkanu dušu, koja bi mnogo zbunila i Dikensa i Tefera. U *Jutru jednoga spahije* (oktobar 1852)⁴² Tolstojev karakter pokazuje se kao potpuno formiran, sa neustrašivom iskrenošću svog zapažanja i svojom verom u ljubav. Među pomena vrednim portretima seljaka koje slika u ovoj pripovesti nalazi se već skica jednog od njegovih najlepših snoviđenja iz *Narodnih pripovedaka*, starca sa košnicom,⁴³ malog starca pod brezom, raširenih ruku, sa očima uzdignutim ka nebu, a oko njegove ćelave glave koja odbleskuje na suncu obleću zlataste pčele, ne ubadajući ga, i prave venac...

Ali najtipičnija dela ovoga razdoblja su baš ona koja neposredno beleže njegova trenutna osećanja: pripovetke sa Kavkaza. Prva, *Prepad* (završena 24. decembra 1852), izaziva divljenje veličanstvenošću pejzaža: sunčevo rađanje među planinama, na obali reke; čudna noćna slika, u kojoj su senke i šumovi izraženi neverovatnom snagom; pa povratak u veče, dok se u daljini snežni vrhovi gube u modroj izmaglici a zvonki se glasovi raspevanih vojnika uzdižu prozračnim vazduhom. Mnoge ličnosti *Rata i mira* okušavaju ovde svoju životnost: kapetan Hlopov, istinski heroj, koji se ne bori iz ličnog zadovoljstva, nego zbog toga što mu je to dužnost, „jedan od onih jednostavnih i smirenih ruskih likova kojima je lako i vrlo ugodno gledati pravo u oči”. Trapav, nespretn, pomalo smešan, ravnodušan prema onome što ga okružava, jedini koji se ne menja u borbi, u kojoj se svi drugi menjaju; „on je isti kao, i inače: isti mirni pokreti, isti ravnomerni glas, isti izraz jednostavnosti na grubom i prostodušnom licu”. Pored njega poručnik izigrava nekog ljermontovskog junaka, i, u osnovi dobroćudan, pravi se da je svirep. I jadni mali potporučnik radostan zbog svoje prve borbe, prepun nežnosti, gotov svakog da zagrlji, divljenja dostojan i smešan, koji gine glupo kao i Peća Rostov. Sred te slike, Tolstoj koji posmatra, ne mešajući se u misli svojih drugova, i već se sada čuje njegov krik protesta protiv rata:

„Zar ljudi ne mogu živeti u miru, u ovom toliko lepom svetu, a pod tim neizmernim ozvezdanim nebom? Kako mogu, ovde, sa-

čuvati osećanje zlobe, osvete, bes za uništenjem svojih bližnjih? Iz ljudskog srca trebalo bi da iščezne sve zlo kada dođe u dodir sa prirodom, tim najneposrednijim izrazom lepote i dobrote”.⁴⁴

Druge pripovetke sa Kavkaza, koje su iz tog vremena, stavljene su mnogo kasnije na hartiju: godine 1854—55. *Seča šume*, realistički verna, pomalo hladna, ali puna zanimljivih podataka o psihologiji ruskog vojnika — više je beleženje za budućnost; godine 1856. *Susret u odredu sa moskovskim poznanikom*, propalim svet-skim čovekom, ražalovanim podofcirom, poltronom, pijanicom i lažovom, koji ne može da se pomiri s tim da pogine kao i svaki drugi od njegovih vojnika koje prezire, a od kojih i najniži vredi sto puta više od njega.

Nad svim tim njegovim delima uzdiže se najviši vrh ovog prvog planinskog lanca, jedan od najlepših lirskih romana koje je Tolstoj napisao, pesma njegove mladosti, poema Kavkaza: *Kozaci*.⁴⁵ Veličanstvo snežnih planina koje svoje plemenite linije izvijaju na svetlom nebu ispunjuje svojom muzikom celu knjigu. Delo je posebno po tom jedinstvenom rascvetanju genijalnosti, „svemoćnom bogu mladosti”, kako to kaže Tolstoj, „onom zamahu koji se nikada ne može ponovo naći”. Prava prolećna bujica! Kakav izliv ljubavi!

„Volim, toliko vas volim!... Hrabre! Dobre!... ponavljao je i hteo da se zaplače. Zbog čega? Ko je bio hrabar? Koga je voleo? To nije tačno znao.”

To nesmanjeno pijanstvo srca se nastavlja. Junak Olenjin došao je, kao i Tolstoj, na Kavkaz da tamo kroz pustolovni život crpi novu snagu. Zaljubljuje se u mladu Kozakinju i gubi se u zbrci svojih protivrečnih želja. Čas misli da je „sreća živeti za druge, žrtvovati se”, čas opet „da je žrtvovanje sebe glupost”, i onda nije daleko od toga da zajedno sa starim Kozakom Eroškom veruje u to „da sve ima svoje opravdanje. Bog je sve stvorio na radost čoveku. Greh ne postoji. Zabavljati se s lepom devojkom nije greh, to je spas”. Ali, šta će mu da misli? Dovoljno je da živi. Život je najveće dobro, najveća sreća, svemoćni život, sveopšti — život je Bog. Žarko osećanje prirode uzdiže ga i ispunjava mu dušu. Izgubljen u šumi,

sred „divlje vegetacije, mnoštva zverinja i ptica, oblaka od mušica, u tamnom zelenilu, u vazduhu mirisnom i vrelom, među zamućenim potočićima koji skriveni žubore pod lišćem”, na dva koraka od neprijateljske zasede, Olenjina odjednom „obuzima takvo osećanje bezrazložne sreće da se po navici iz detinjstva prekrstio i već je bio spreman da nekome zahvaljuje”. Kao indijski fakir uživa u tome da sebi ponavlja da je usamljen i napušten u ovom vrtlogu života koji ga uvlači u sebe, da mirijade nevidljivih bića skrivenih na sve strane vrebaju u ovom trenutku njegovu smrt, da se ove hiljade bubica zujeći oko njega među sobom dozivaju.

„Ovamo, ovamo, drugovi! Evo nekoga koga možemo bosti!

I bilo mu je jasno da on ovde nije nikakav ruski plemić iz moskovskog visokog društva, prijatelj i rođak toga i toga, nego je, prosto-naprosto, kao i mušica, fazan, jelen, jednostavno biće, kao sva ona koja su tu živela oko njega.

Kao i oni živeću i umreću. A nada mnogom će izrasti trava...”⁴⁶

I srce mu je radosno.

Tolstoj, u tom času svoje mladosti, živi u zanosu snage i ljubavi za život. Grli prirodu i stapa se s njom. Njoj poverava, u njoj stišava, u njoj raspaljuje svoje tuge, radosti i svoje ljubavi.⁴⁷ Ali ova romantična opijenost nikada ne umanjuje bistrinu njegovog pogleda. Nigde više pejzaži nisu naslikani takvom snagom, niti ličnosti sa više istinitosti, nego u ovoj žarkoj poemi. Suprotnost između prirode i sveta, koja sačinjava jezgro knjige i koja će, tokom celog njegovog života biti jedna od omiljenih tema Tolstojeve misli, jedan član njegovog vjeruju, omogućila mu je već ovde da nađe nekoliko oporih izraza osećanjima kojima će šibati komedijaštvo sveta u *Krajcerovoj sonati*.⁴⁸ Ali ništa manje nije istinoljubiv prema onima koje voli — i ova deca prirode, lepa Kozakinja i njeni prijatelji, dati su u punoj svetlosti, sa njihovom sebičnošću, pohlepom, podvalama i porocima.

Kavkaz je Tolstoju iznad svega otkrio religioznu dubinu njegovog bića. Ne može se dovoljno istaći ovo prvo Navešćenje Duha Istine. Sam je, u najvećoj tajnosti, poverio to svojoj ispovednici iz doba mla-

dosti, mladoj tetki Aleksandri Andrejevnoj Tolstoj. U jednom pismu od 3. maja 1859, iznosi joj svoj „profession de foi“:⁴⁹

„Kao dete”, kaže, „verovao sam strasno i sa osećajnošću, ne razmišljajući. Od svoje četrnaeste godine počeo sam da razmišljam o životu; a pošto se vera nije slagala sa mojim teorijama, smatrao sam za pohvalno delo ako je uništim... Sve mi je bilo jasno, logično, dobro raspoređeno po pregradama, a za veru nije se našlo nijedno mesto... Posle, došlo je vreme kada za mene život nije imao nikakve tajne, ali kada je počeo da gubi svaki smisao. U to vreme — bilo je to na Kavkazu — bio sam usamljen i nesrećan. Napregao sam sve svoje duhovne snage kako se to može učiniti svega jednom u životu... Bilo je to vreme mučeništva i blaženstva. Nikada, ni pre a ni posle, nisam dostigao tu visinu misli, nisam mogao da sagledam u takve dubine kao tokom te dve godine. Sve ono do čega sam tada došao ostaće mi zauvek kao moje ubeđenje... Za te dve godine istrajne duhovne delatnosti, otkrio sam jednostavnu, staru istinu, ali koju tek danas poznajem, onako kako je niko ne poznaje: otkrio sam da postoji besmrtnost, da postoji ljubav, i da treba živeti za druge, da bismo bili večno srećni. Ova otkrića zapanjila su me svojom sličnošću sa hrišćanskom verom, i, mesto da pokušam dalja otkrića, počeo sam da tražim po jevanđelju. Ali, malo sam našao. Nisam našao ni Boga, ni Spasitelja, ni svete tajne, ništa... Tražio sam svim snagama moje duše, plakao sam i mučio se, ništa drugo nisam želeo sem istine... Tako sam ostao sâm sa svojom verom.”⁵⁰

Novembra 1853. objavljen je rat Turskoj. Tolstoj se prijavio armiji u Rumuniji, zatim je prešao u armiju na Krimu i stigao 7. novembra 1854. u Sevastopolj. Goreo je od oduševljenja i rodoljubivog zanosa. Predano je vršio svoju službu i bivao često u opasnosti, naročito u aprilu i maju 1855, kada je svaka tri dana bio na službi u bateriji četvrtog utvrđenja.

Živeći mesecima u neprekidnoj napetosti i strepnji, oči u oči sa smrću, ponovo mu je oživeo verski misticizam. Vodi razgovore s

Bogom. U aprilu 1855. beleži u svoj *Dnevnik* molitvu upućenu Bogu, u znak zahvalnosti za ukazanu zaštitu u opasnosti, i pokorno ga moli da ga i dalje štiti „kako bi postigao večnu i slavnu svrhu života, koja mi je još nepoznata...” Ova svrha njegova života ni u kom slučaju nije bila umetnost, već vera. Na dan 5. marta zapisao je:

„Pala mi je na um velika misao, za čije se ostvarenje osećam sposobnim da posvetim ceo svoj život. Ta misao je osnivanje nove vere, Hristove vere, ali očišćene od dogmi i misterija... Raditi čistom savešću, kako bi se najzad verom sjedinili svi ljudi”⁵¹

To će biti program njegove starosti.

Međutim, počeo je ponovo da piše, da bi se osvežio od prizora koji su ga okružavali. Kako je mogao naći slobodu duha potrebnu za pisanje, pod kišom kuršuma, trećeg dela uspomena: *Mladost*? Knjiga je haotična, i uslovima pod kojima je postala treba pripisati njen nered a pokoji put i izvesnu suvoparnost apstraktne analize, sa odeljcima i pododeljcima kao kod Stendala.⁵² Ali moramo se diviti njegovom pribranom pronicanju u zbrku misli i zamršenih snova koji se tiskaju u ovom mladom mozgu. Delo pokazuje retku iskrenost prema sebi. I, na mahove, koliko poetske svežine u prekrasnim slikama proleća u gradu, u pričanju o ispovedanju i hitanju u manastir zbog zaboravljenog greha! Strasni panteizam daje nekim stranicama lirsku lepotu, čiji ton podseća na pripovetke sa Kavkaza. Takav je opis ove letnje noći:

„Mirni sjaj svetlog meseca. Ribnjak odbleskuje. Stara breza, čije su se kosmate grane prelivale srebrnim sjajem s jedne strane, a s druge svojim tamnim senkama pokrivalo žbunje i drum. Krik jarebice za ribnjakom. Jedva čujan šum dva stara drveta koja se dodiruju. Zujanje komaraca i padanje neke jabuke u suvo lišće, i skakanje žaba koje su ponekad dolazile do stepenica terase i nekako tajanstveno blistale na mesečini svojim zelenkastim leđima... Mesec se sve više dizao na vedrom nebu, ispunjavao je prostor; odblesak ribnjaka postaje još bleštaviji, senke tamnije, svetlost prozračnija... I ja, ništavni crvić, već oskrnavljen svim ljudskim strastima, ipak svom snagom ljubavi — činilo mi se u tim trenucima da smo priroda, mesec i ja — bili jedno isto”⁵³

Ali stvarnost sadašnjice govorila je glasnije nego snovi prošlosti. Nametala se neodoljivo. *Mladost* je ostala nedovršena, a kapetan druge klase, grof Lav Tolstoj, u zaklonu svoga bastiona, pri gruvanju topova, sred svoje čete, posmatrao je žive i one koji su umirali, i slikao muke, i njihove i svoje, u nezaboravnim *Sevastopoljskim pripovetkama*.

Ove tri pripovetke — *Sevastopolj u decembru 1854*, *Sevastopolj u maju 1855*. i *Sevastopolj u avgustu 1855*, obično se uzimaju kao celina. Međutim, one se među sobom mnogo razlikuju. Naročito se druga pripovetka razlikuje od ostalih, i po osećanju i po umetnosti. Dok u ostalim preovlađuje rodoljublje, nad drugom lebdi neumitna istina.

Kažu da je carica plakala kada je pročitala prvu pripovetku,⁵⁴ a car je u svom oduševljenju naredio da se ove stranice prevedu na francuski a pisac da bude premešten na položaj izvan opasnosti. To je lako razumeti. Sve tu veliča domovinu i rat. Tolstoj, tek što je prispeo, a oduševljenje mu je netaknuto; on pliva u herojstvu. Još ne zapaža u braniocima Sevastopolja ni ambicije, ni samoljublja ni ikakve nedostatke. Za njega je to uzvišena epopeja, čiji su junaci „dostojni Grčke”. S druge strane, ova beleženja ne svedoče ni o kakvom naporu mašte, ni o kakvom pokušaju objektivnog prikazivanja; pisac se šeta gradom, vidi pronicljivo, ali priča na način kome nedostaje sloboda: „Vidi se... Ulazite... Primećujete...” To je bolja reportaža sa lepim utiscima iz prirode.

Sasvim je dugačija druga pripovetka, *Sevastopolj u maju 1855*. Već od prvih redova čita se:

„Ovde se hiljade ljudskih samoljublja sukobilo, ili smirilo u umiranju”.

I dalje:

„A pošto je bilo mnogo ljudi, bilo je i mnogo taština... Taština, taština, svuda taština, čak i na pragu groba! To je bolest svojstvena našem veku... Zašto Homeri i Šekspiri govore o ljubavi, o slavi i patnjama, i zbog čega književnost našeg veka nije ništa drugo do beskonačna pripovetka o taštima i snobovima?”

Pripovetka, koja nije više piščev običan izveštaj, već iznosi neposredno strasti i ljude, pokazuje šta se krije pod herojstvom. Tolstojev jasni pogled oslobođen zabluda prodire do dna srca njegovih drugova po oružju; u njima, kao i u sebi, on iščitava oholost i strah, lakrdiju sveta koji nastavlja da se igra, pedalj daleko od smrti. Osobito priznaje strah lišen svih koprena, i potpuno razgolićen. To neprestano stanje užasnog straha,⁵⁵ ova sumanutost smrti, analizirana je bez ikakvog stida, bez samilosti, s iskrenošću koja je nepoštedna. U Sevastopolju, Tolstoj se najzad otresao svake sentimentalnosti, „te neodređene samilosti, ženstvene i plačljive”, kako sa prezirom kaže. I nikada njegov veliki dar za analizu, čiji se nagon probudio u doba njegovog dečaštva i koji će poneki put zadobiti skoro bolestan karakter,⁵⁶ nije do skoro halucinantne žestine dostigao tu zaoštrenost kao u pričanju o smrti Praskuhina. Tu su cele dve strane posvećene opisu svega onoga što se odigrava u duši nesrećnika, u trenutku kada je bomba pala i šišti pre nego što se rasprsne — jedna stranica o tome šta se događa u njemu kada se rasprsnula, a on „na mestu ubijen komadićem koji ga je pogodio posred grudi”⁵⁷

Kao muzika između pauza u drami, u ovim prizorima bitaka date su vedre slike prirode, svetle površine, simfonija dana koji se rađa nad veličanstvenim predelom, gde se u smrtnom ropcu nalaze hiljade ljudi. I hrišćanin Tolstoj, zaboravljajući svoje rodoljublje iz prve pripovetke, proklinje bezbožni rat:

„I ovi ljudi, hrišćani, koji ispovedaju isti uzvišeni zakon ljubavi i požrtvovanja, videvši šta su učinili, ne padaju pokajnički na kolena pred onim koji je, darovavši im život, usadio u dušu svakoga, pored straha od smrti, ljubav prema dobrome i lepom! Ne grle se sa suzama radosti i sreće kao braća!”

Završavajući ovu pripovetku, koja je u tonu surova kao dotle nijedno njegovo drugo delo, Tolstoja počinje da obuzima sumnja. Da li je u pravu što tako govori?

„Ophrvala me je mučna sumnja. Možda sve to nije trebalo reći. Možda je sve to što sam rekao jedna od onih zlih istina koje, skrivene nesvesno u duši svakog od nas, ne treba ni da budu izražene,

kako ne bi postale štetne, kao što ne treba mutiti vinski talog da se vino ne bi pokvarilo. U čemu je zlo koje treba izbegavati? U čemu lepota koju treba podražavati? Ko je zločinac, ko junak? Svi su dobri i svi su zli...”

Ali se sa ponosom pribire:

„Junak moje priče, koga volim svom snagom svoje duše, koga se trudim da prikazem u svoj njegovoj lepoti, koji je uvek bio i uvek će biti lep, to je istina”.

Kada je pročitao ove stranice,⁵⁸ glavni urednik *Savremenika* Nje-krasov, pisao je Tolstoju:

„Eto šta je baš potrebno današnjem ljudskom društvu: istina, istina od koje je posle Gogoljeve smrti vrlo malo ostalo u ruskoj književnosti. Ta istina, koju vi unosite u našu umetnost, kod nas je nešto potpuno novo. Samo se jednog bojim — da vreme i životni kukavičluk, zaglušenost i mutavost svega što nas okružuje, ne načini i od vas ono što je načinilo od nas većine — da ne ubije u vama energiju.”⁵⁹

Ničega toga nije se trebalo bojati. Vreme, koje troši snagu običnih ljudi, samo je očeličilo Tolstojevu. Ali, u tom trenutku iskušenja u kojima se našla domovina, kod Sevastopolja, probudili su mu, sa osećanjem bolnog saučešća, žaljenje zbog suviše grube iskrenosti. U trećoj pripovesti, *Sevastopolj u avgustu 1855*. — iznoseći scenu sa oficirima koji se kockaju i svađaju, prekida pričanje i kaže:

„Ali spustimo brzo zavesu nad ovom slikom. Sutra, a možda još i danas, svaki od tih ljudi poći će radosno smrti u susret. Na dnu duše svakog od njih tinja plemenita iskra koja će ga načiniti junakom”.

Ali, ako ova stidljivost ništa ne umanjuje realističku snagu pripovedanja, izbor ličnosti dovoljno pokazuje piščeve naklonosti. Malakova epopeja i njegov herojski pad simbolizovani su dvema dirljivim i ponositim ličnostima: dvojicom braće, od kojih stariji, kapetan Kozelcev, ima izvesnih Tolstojevih crta;⁶⁰ drugi, zastavnik Volođa, bojažljiv i zanesenjak, sa svojim grozničavim buncanjima, snovima, svojim suzama što mu naviru na oči za svaku sitnicu, suzama nežnosti, suzama skrušenosti, strahovanjima u prvim ča-

sovima koje provodi u utvrđenju (jadni mali još se pribojava mra-ka, i kada leže da spava, zavlaci glavu pod ogrtač), tegobom koja ga tišti zbog osećanja usamljenosti i ravnodušnosti ostalih; zatim, kada je čas kucnuo, njegovom radošću zbog opasnosti. On pripada pesničkoj grupi mladića (Peća iz *Rata i mira*, potporučnik iz *Prepada*) koji ratuju srcem prepunim ljubavi i uz smeh, i koje iznenada, a da ništa ne razumeju pri tome, kosi smrt. Dva brata ginu istog dana, poslednjeg dana odbrane. Priča se završava ovim redovima, u kojima tutnji patriotska jarost:

„Vojska je napuštala grad. I svaki vojnik, gledajući napušteni Sevastopolj, uzdisao je sa neizrecivom gorčinom u srcu i pokazivao neprijatelju pesnicu”.⁶¹

O AUTORU

Romen Rolan (fr. *Romain Rolland*), rođen je u Klamensiju (fr. *Clamency*) 29. januara 1866, a umro je u Vezleju (fr. *Vézelay*) 30. decembra 1944. Bio je francuski književnik, dramaturg i muzikolog.

Đak je pariske *École Normale Supérieure* i rimske Arheološke škole (po struci je istoričar). Posle diplomiranja posvetio se studiranju muzikologije i doktorirao je sa tezom *Istorija evropske opere pre Lilija i Skarlatija*.

Prvu knjigu objavio je 1902, kada je već imao 36 godina. Trinaest godina kasnije, 1915, dobio je Nobelovu nagradu za književnost za delo *Žan Kristof*. U obrazloženju nagrade je rečeno: „za doprinos uzvišenom idealizmu književnog dela, i za osećajnost i ljubav prema istini koje je koristio u opisu različitih ličnosti”.

Romen Rolan je bio strastan ljubitelj umetnosti: opere, Mikelandela, Skarlatija, Betovena. Bio je lični prijatelj Riharda Štrausa. Divio se pacifističkim idejama Lava Tolstoja i indijskih mislilaca u predvečerje Prvog svetskog rata. O ovim idejama je razmenjivao mišljenja sa Gandijem i Tagorom.

SADRŽAJ

Život Tolstojev	5
Beleška o Tolstojevim posmrtnim delima	101
Napomene	107
O autoru	135

